



Barcelona, el 1898

1898, una data clau. La fi de segle i de mil·lenni és també la constatació de la fi d'un imperi. S'ha analitzat ja, des de diversos punts de vista, quina va ser la incidència d'aquells històrics esdeveniments dins la història d'Espanya i de Catalunya. Però, què passava a la ciutat de Barcelona fa avui cent anys? Pere Gabriel, catedràtic d'història contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, ens ofereix una panoràmica de l'època.



TEXT: Pere Gabriel

Una crisi de les classes directores

Sembla poc discutible, fins i tot en anys de commemoracions centenàries, l'impacte hispànic de la pèrdua de les colònies ultramarines del 1898. Hi ha hagut certament una mitificació del concepte de crisi del 98, de la generació del 98 i de la importància de la literatura del desastre, considerats els punts d'arrencada d'una necessària i potser no complerta regeneració. Però ningú no pot ignorar, almenys, la intervenció múltiple dels ambients intel·lectuals i publicistes de l'època en reflexions més o menys arbitràries i més o menys profundes sobre la política del règim de la Restauració i més en general sobre la necessitat de replantejar els paràmetres de la construcció de l'Estat liberal burgès a Espanya.

Fa uns anys –en els primers setanta– la historiografia més central i hegemònica, amb un afany revisionista, va tendir a situar la crisi en un terreny per dir-ho així superficial. S'hauria tractat d'una crisi política que va afectar la superfície de les coses, amb efectes, d'altra banda, sols conjunturals. La societat -hom deia- no s'hauria mogut gaire, per més que algunes elits intentessin aprofitar la crisi per alterar una mica el joc polític. Proves? N'hi havia prou amb constatar com el règim monàrquic havia superat sense excessives dificultats els moments més àlgids de la crisi (¿no havia, al capdavant, continuat el sistema polític basat en el torn dels partits dinàstics i no havia pujat al tron Alfons XIII el maig de 1902?). A més, hom podia fàcilment demostrar que econòmicament la pèrdua de les colònies no havia generat tampoc cap daltabaix durador en els negocis¹.

Les opinions alternatives van provenir de la historiografia perifèrica i molt en especial de la catalana. Han estat els treballs sobre les realitats més allunyades de les estrictes anàlisis governamentalistes els que han permès de resituar la importància de fons de la crisi del 1898, una crisi que cal situar en el context europeu de replantejament de les bases polítiques i socials dels estats liberals burgesos².

Cal adonar-se fins a quin punt la fallida del 1898 posava en qüestió tot



un model de desenvolupament social i polític de les classes directores, burgeses òbviament, que havien sustentat el règim de la Restauració canovista. La crisi afectava elements fonamentals -que actuaven com a fonaments- de tot l'edifici polític que es va començar a construir el 1875. En uns moments plens d'interessos contradictoris dels diversos i esquarterats sectors de les burgesies hispàniques, el control de les colònies havia actuat com a vàlvula d'escapament que permetia de suavitzar en els marges crisis angunioses i de supervivència com la que patia l'agricultura cerealística castellana i havia assegurat significatius percentatges de mercat per tal d'arrodonir la contracció o la saturació de la demanda rural espanyola pel que fa als teixits catalans. No era sols això. Per més que sovint s'ha ignorat, la problemàtica colonial havia estat en el centre de la problemàtica política del parlamentarisme de la Restauració. Amb un cert esquematisme, però crec que gràficament, hom podia dir que mentre que per a l'agricultura cerealística castellana les colònies havien estat una qüestió de supervivència, per a la burgesia catalana -i no sols la industrial- les colònies asseguraven si més no el somni de passar a formar part -algun dia- del capitalisme hegemònic europeu.

L'Estat liberal burgès espanyol s'havia anat construint al llarg del segle XIX a l'entorn d'un model de desenvolupament econòmic basat en la perspectiva d'un desenvolupament capitalista agrícola que a la fi del segle havia entrat en crisi. Cal tenir en compte, d'altra banda, que l'altra gran peça constitutiva del règim de la Restauració era la salvaguarda de l'ordre social des de l'Estat, un estat que no pretenia sinó foragitar la intervenció política dels sectors populars tot reservant l'actuació política i la direcció social del sistema a les forces més respectables i senyores.

És en aquesta direcció que cal analitzar les repercussions del 1898. Caldrà replantejar-se el model de desenvolupament econòmic vuitcentista per tal d'incorporar-hi altres dinàmiques econòmiques com és ara la catalana, la basca o la valenciana, sense oblidar la també necessària revisió de les pautes de l'economia castellana i l'economia andalusa. En uns moments, a més, que des de totes aquestes múltiples situacions hom demanava la integració econòmica de la realitat espanyola. Cal recordar en aquest punt tot l'important debat sobre la necessitat d'abocar l'Estat a les inversions en infraestructures que va impulsar el moviment de les cambres de comerç i industrials, i també les agràries, moviment dirigit per homes com Joaquín Costa, Basilio Paraíso i Santiago Alba a partir del 1898. Sens dubte, tot plegat va tenir repercussions polítiques importants. Va ser des de la constatació d'aquesta crisi de l'Estat liberal espanyol que hom va començar el segle amb una revitalització clara i general dels moviments regionalistes³. Molt en especial, la situació catalana passà a ocupar -cosa que no havia passat en anys anteriors- un lloc central en la dinàmica política espanyola.

En gran mesura la fallida del 1898 va ser arreu d'Espanya una crisi de les classes directores, en el si de les quals va esclatar la discussió dels paràmetres del model de desenvolupament polític, econòmic i social practicat. De forma distinta, els sectors populars van ser els que van rebre les pitjors conseqüències socials de la guerra colonial i la crisi, que van patir ben dolorosament en la seva vida més personal, diària i quotidiana. Però 1898 no reportà de fet cap replantejament de fons dels paràmetres bàsics de la política de les esquerres, per més que fenòmens com el del lerrouisme i el blasquisme hagin fet pensar a alguns que això va ser així. L'alteració certa dels models de comportament polític de l'esquerra republicana i obrera no van arribar fins al 1917, en un altre moment.



Processó de Corpus a Santa Maria del Mar l'any 1898, fidelment reproduïda per Ramón Casas. Dos anys abans cinc persones havien estat executades, acusades d'atentar contra l'acte religiós. Museu d'Art Modern. MNAC.
(© Calveras Sagristà. Arxiu MNAC)

Les moltes realitats socials barcelonines

Hi ha tòpics que potser no descriuen tota la realitat però sí almenys una de les seves cares. Des de començaments del segle XIX hi ha hagut la idea d'una Barcelona activa, treballadora, industrial, obrera. Ho van dir els viatgers i ho deien les guies. Amb afirmacions ben rotundes i entusiastes, per exemple, ho explicava una del 1900:

"(...) los hijos de Barcelona (...) Además de distinguirse por una laboriosidad incansable y por un amor entusiata al progreso en todo lo útil se hace notar por su disposición para cuanto pueda ocurrir en la esfera del trabajo, sea intelectual, sea material... Ese espíritu de asociación es realmente extraordinario, y lo aplican lo mismo a las grandes empresas que al cultivo de la música, igualmente a la creación de sus notables elementos de progreso que a improvisar cualquiera diversión... El obrero se distingue por su inteligencia, por su instrucción y por lo morigerado de sus costumbres; de tal modo que varios publicistas extranjeros lo presentan como modelo entre todos los de Europa. Frecuenta el café mucho más que la taberna y a los oradores de club prefiere las orquestas ambulantes que tanto atraen la atención del forastero en las calles de Barcelona, por lo bien que ejecutan hasta piezas clásicas (...)"

La mateixa guia recordava allò que havia dit un altre dels molts cronistes de la ciutat de la fi de segle, Josep Roca i Roca:

"Sería interminable la reseña de las innovaciones que debe España a la iniciativa de los hijos de Barcelona, siempre apercebidos a secundar los progresos de la civilización en todos los ramos y dotados de un espíritu tal de asimilación y de inventiva, al par que de un carácter tan emprendedor, activo, tenaz e incansable, que no en vano suele llamarse a los barceloneses los yankees de España".⁴

Val a dir que aquest orgull fins a l'exageració ditiràmica no havia sorgit a la fi del segle. Venia de ben abans, almenys des dels anys vuitanta i l'Exposició Universal del 1888.

Barcelona era una ciutat no sols industriosa, sinó també plena de comerços, amb un port en expansió, i sobretot una ciutat plena de febre constructora; i a més amb molts interessos colonials. És difícil lògicament precisar amb detall qui formava part de les forces més senyores de la ciutat, les bones famílies de Barcelona. Gary Wray McDonogh en feu una significativa visió de voluntat antropològica i Francesc Cabana tot parlant de la burgesia catalana n'ha plantejat una síntesi⁵. Hi havia els Girona, els Güell, els Muntadas, Gumà, López, Bertrand i Serra, Vidal-Ribas, Arnús-Garí, etc. Un dels sectors fonamentals girava al voltant dels principals detentors del capital i de negocis immobiliaris. Però potser el que més caracteritzava aquest sector era la diversificació de propietats i interessos. Era difícil en aquest sentit trobar industrials purs, per més que alguns gairebé ho eren, per exemple, els Güell, els Muntadas o els Puig i Llagostera.

La realitat social barcelonina comptava en una primera línia també amb



un món oficial que assegurava la presència de l'Estat central a la ciutat (o almenys així ho pretenia malgrat que molts barcelonins de bona casa continuessin rient sota el nas davant les maneres de fer i les retòriques de molts alts funcionaris). Sovint s'ha minimitzat la seva influència, que tanmateix era certa. Especialment cal parlar de la importància de Capitanía General, notable atès el pes de la política d'ordre públic i el fet que actuessin sovint com a portantveus directes del govern. Caldria no oblidar que els governadors civils eren quasi sempre militars (encara que no ho eren en la dècada dels noranta) i que les relacions dels homes del Foment del Treball Nacional amb els capitans generals estaran en la base de tota la febre política de 1898-99 en relació a la crisi colonial. Weyler va ser capità general el 1895-96; després ho va ser Eulogi Despujol el 1896-99.

La resta del funcionariat de l'Estat no arribava a formar part d'aquesta bona societat barcelonina de la fi de segle, tot i que alguns d'ells poguessin tenir una alta influència, com és ara en el marc del poder judicial el president i altres alts funcionaris de l'Audiència Territorial.

Caldria finalment, i amb unes característiques més aviat particulars, tenir en compte la relació amb uns pocs alts dirigents dels partits dinàstics (sobretot amb el cap canovista local Manuel Planas i Casals), que acostumaven al mateix temps a mantenir importants bufets d'advocats, i en una altra direcció amb la jerarquia eclesiàstica i molt especialment el bisbat (durant més de quinze anys, entre 1883 i 1899, el bisbe va ser Jaume Català; després va venir el Dr. Josep Morgades).

Aquestes classes directores mantenien unes relacions progressivament més intenses amb un emergent món de professionals i tècnics sorgits de la famosa menestralia de la ciutat o –també– que eren els secundogènits de famílies rurals acomodades. Era aquest potser el fenomen més notable apuntat a la fi de segle. Aquí calia situar el nou alumnat de la universitat i del segon ensenyament, així com el creixent nombre d'activitats artístiques que anaven omplint la ciutat, els mestres, els periodistes, etc. Aquest món intermedi, abocat a les noves feines professionals, volia cada cop de manera més explícita actuar com a consciència cívica i social de la ciutat. D'aquí van sorgir més tard la major part de les dinàmiques polítiques del nou segle.

Una ciutat obrera

Hi havia, però, altres móns a Barcelona, entre els quals cal destacar tot un món obrer desconegut, políticament sovint amagat i invisible i, per tant, perillós. Sobre una població total de la ciutat que girava al voltant del mig milió de persones després de l'agregació de les poblacions del Pla el 1897, prop de 180.000-190.000 (un

35-36 %) eren treballadors. Es tracta d'una proporció molt alta que justifica sens dubte la imatge de la ciutat com a ciutat obrera. Aquests treballadors es distribuïen principalment en els sectors del tèxtil (55.000), de l'alimentació i el comerç (40.000), de la construcció (25.000), del servei domèstic (19.000), del transport (13.000), dels serveis públics (12.000), de les arts gràfiques i el paper (10.000), de la metal·lúrgia (prop de 10.000), de la química (prop de 6.000), de les activitats artístiques (prop de 3.000), etc. Cal subratllar que, malgrat la tendència dels censos a ocultar la feina de la dona, hi havia almenys unes 63.000 treballadores (un 32% del conjunt de la població treballadora).

Hi havia una gradació interna important que anava des dels treballadors més especialitzats i culturalitzats fins a la dels peons, els jornalers, els treballadors ambulants i els treballadors del carrer. La gradació implicava lògicament fortes diferències en els sous i els jornals: hi havia



les setmanades de vuitanta pessetes (unes tretze o catorze pessetes al dia) dels maquinistes i majordoms del sector tèxtil, els dibuixants de litografia o els constructors de pianos; per sota, les setmanades de trenta o quaranta pessetes (unes cinc o set al dia) dels cilindradors, teixidors o caps de taller en el metall, els torners, etc., és a dir, els homes d'ofici; per últim, els minsos jornals d'una pesseta i sis rals en els casos de la major part de les feines dels nens i les dones. En tot cas, no es tractava solament de diferències internes en els salaris. Com a fets amb més repercussió i significat, encara que sigui més difícil de quantificar, cal tenir en compte els contrastos derivats de qüestions com la perspectiva major o menor d'estabilitat laboral i, més àmpliament, social; la inserció en el teixit social del barri; els graus molt diversos d'alfabetització, etc.

En contra del cofoisme de les guies abans esmentades, en el fons provincià, Barcelona no era encara una gran capital i –això potser és més important– li costava de mantenir una dinàmica unitària de ciutat. L'agregació de 1897 i encara més la programació de l'Eixample han donat per fet l'existència d'un espai i una realitat ciutadana ja integrats com si el pas de la Barcelona vella a la Barcelona del Pla hagués estat una simple expansió. Però si es consulten els mapes adequats, és ben fàcil de constatar fins a quin punt l'espai municipal era ple de grans extensions de fang i terrenys no urbanitzats ni edificats.

La diversitat de situacions atomitzava fortament aquesta descripció, en reproduir-se en algun percentatge l'estratificació assenyalada en general en el si de les diverses poblacions del Pla. Per altra banda, posava sobre la taula el repte de com avançar en la unificació i quin projecte de ciutat (una ciutat que era de fet nova) calia engegar. No va ser una decisió ni simple ni lineal. Hi va tenir molt a dir tot aquell sector de professionals i intel·lectuals. Un dels models tendia a articular una ciutat integrada en el sistema de relacions parisenc més que no pas el de Madrid. Província de París i no província de Madrid fou una consideració fins i tot sovint explicitada. Alhora alguns insistien molt en la necessitat de catalanitzar Catalunya des de la capitalitat barcelonina. Pel camí, especialment en els primers anys del segle, importants sectors no van abandonar la idea més vuitcentista d'intentar ser una capital espanyola, potser alternativa al que significava Madrid, però capital espanyola. La unificació de la ciutat va avançar en part gràcies a l'establiment d'uns determinats i vigorosos espais de sociabilitat. La Barcelona senyora va fabricar el seu a partir de l'eix de la Rambla, la Plaça de Catalunya i el Passeig de Gràcia. Per la seva banda, la cultura plebea va anar aconseguint de convertir els descampats del Paral·lel en un espai interclassista però amb una significació popular clara, unificador i creador d'una cultura d'oci urbà molt nova, impensable en la Barcelona vuitcentista i en moltes altres ciutats o capitals espanyoles⁶.

L'articulació de la nova ciutat a la fi havia de produir-se a partir de les relacions i interaccions entre una àrea central, on radicava la Barcelona ordenada, professional i socialment estable, i una àrea circumdant, amb moltes menys perspectives d'estabilitat social. La Barcelona central arrencava dels districtes II i III de Ciutat Vella (amb els barris de la Mercè i el Pi, Sant Pere i la Ribera), de part del districte VI (a l'esquerra de l'Eixample amb el barri de Tallers al nord del Raval), de la zona més central de l'Eixample i, potser també, del nucli central de Gràcia. L'extraradi popular es dibuixava, per un costat, a partir del Raval (el famós districte V), el Poble Sec, Hostafrancs i Sants; per l'altre, a partir de la Barceloneta, el Poble Nou, el Clot i la resta de barris de Sant Martí de Provençals, fins arribar a Sant Andreu de Palomar.

La residència dels professionals va anar ocupant l'àrea central del creixement de l'Eixample seguint en forma de campana els eixos de Rambla de Catalunya i el Passeig de Gràcia. La ciutat senyora, però,



continuava el 1898 encara en la Barcelona vella dels barris del Pi i la Mercè. Era, d'altra banda, en aquests llocs on es concentraven els centres polítics, les seues institucionals i els instruments de poder.

Una Barcelona plebea girava a l'entorn del barri de Sant Pere i la Ribera. Una altra es trobava en el Raval. Més enfora i amb un significat socialment més inestable es trobaven la Barceloneta, Can Tunis i Poble Sec. El fet nou estava sent, però, l'entrada en la dinàmica obrera i popular de barris més externs com ara el Poblenou i el Clot, el Camp de l'Arpa, Sants i Hostafrancs i potser Horta, ja molt lluny, que venien a sumar-se a la realitat sempre més visible de Gràcia.



Inauguració del monument a Colón,
juny de 1888.
(© AHCB)

Les conflictivitats

La societat barcelonina era una societat escindida, creuada per múltiples conflictivitats internes, que justament en aquell final de segle (de manera similar al que estava succeint en altres grans ciutats europees) estaven assolint una renovada importància. Va ser un moment en el qual els treballadors lluitaven per afirmar una presència dins la societat i per conquerir el dret a la protesta i la reivindicació. Aquest fet alterava profundament les bases de la major part dels règims liberals establerts, i sobretot el de la Restauració a Espanya. Que aquesta mobilització i activitat no tingués una expressió estrictament electoral és una altra qüestió. Però a Barcelona, sovint amb formes violentes, hom podia contemplar l'agudització de l'escissió en el món laboral entre una determinada patronal i el món sindical, on el retorn d'unes mínimes llibertats a partir del 1899 estava permetent una nova revitalització anarcosindicalista. Des de sempre, i més encara quan el moviment sindical era feble, l'escissió entre un món de treball i el món més burgès i senyor havia estat amenaçadora i virulenta. La repressió i el relatiu parèntesi dels moments de la guerra no havien fet desaparèixer la desconfiança i el desconcert de molts burgesos barcelonins davant comportaments i codis morals que sovint desconeixien i per tant sempre els sorprenien.

Un altre conflicte en plena vigència continuava oposant i provocant topades i aldarulls protagonitzats per grups de joves: l'oposició entre la cultura catòlica i la cultura laica i lliurepensadora, anticlerical, sovint arribava al carrer. Les velles manifestacions de la Universitat continuaven i ara, a més, en plena discussió del 1898 es manifestaven

com a producte de l'atribució de responsabilitats i culpes en la pèrdua de les colònies i la guerra.

Aquesta doble escissió (la social i la religiosa) havia estat viva i vigent al llarg de tota la història política contemporània de la ciutat. Però la incidència de la crisi del 1898 va ser més gran i més nova en altres àmbits. El gran fet nou va ser la ruptura interna entre el món senyor i respectable i el món oficial de la ciutat. El famós moviment del tancament de caixes de 1898-99 va ser alguna cosa més que una simple oposició de contribuents davant l'augment d'impostos. No fou un cas aïllat exclusivament barceloní ni català, però aquí, potser més que en altres llocs, va tenir unes fortes repercussions polítiques. Les forces econòmiques de la ciutat estaven disposades a sortir al carrer i trencar algunes de les bases més fermes de la cultura política oficial de la Restauració. Com ha quedat ja dit, era ben clar que amb la crisi del 1898 s'havien trencat bases profundes que sostenien el règim i que la burgesia catalana, més que no pas en altres ocasions, no acabava de trobar el seu lloc. Les implicacions van ser moltes i una de elles, no la menys important, era l'acceptació per part de rellevants sectors de les forces econòmiques i notables del repte d'una pràctica política àmplia i de masses. Van trobar en aquesta direcció el seu instrument en el catalanisme i la Lliga Regionalista, que certament va renovar molts dels tabús de la dreta catalana respecte del significat de la política.

Una derivació de tot això, aparentment menys important, va ser el conflicte de determinats sectors de la ciutat amb l'exèrcit. Aquest, que continuava cercat i respectat per les forces senyores de la ciutat (ho va ser ben aviat de manera destacada per la Lliga en ocasió de la vaga general de 1902) va entrar en col·lisió amb forces i grups catalanistes i amb forces i grups de la cultura d'esquerres. Sens dubte, el fenomen no es pot veure al marge de la continuada arribada al llarg de 1898 i 1899 de vaixells amb repatriats i soldats malferits i mal alimentats, malalts. No es tracta de xifres petites. Potser es pot parlar, sols en el cas de Barcelona, de l'arribada d'uns 25 vaixells i uns vint mil soldats entre el setembre de 1898 i el setembre de 1899. També cal tenir en compte, a l'hora d'examinar aquest fet, la intensa denúncia feta per l'esquerra del sistema de reclutament militar que havia permès als fills de casa bona no anar a la guerra a través de fórmules com ara la redempció en metàl·lic o les substitucions.



Cartell d'Els Quatre Gats

Reflexions i renovacions intel·lectuals

Aquestes no van començar el 1898. En el cas barceloní no es tracta d'una reacció a la situació de la crisi colonial i del 1898, sinó que són unes reflexions i unes renovacions que s'inicien amb la dècada dels noranta o fins i tot abans. Així doncs, per exemple, la configuració del modernisme com a moviment cultural es produeix cap als anys 1891-1893. Cal recordar, en l'àmbit de la literatura, noms com Jaume Brossa i més globalment tot el grup de L'Avenç, Joan Maragall i Apel·les Mestres, també Raimon Caselles, o pel que fa a la pintura i les arts plàstiques Santiago Rusiñol i Ramon Casas. Això sense esmentar les moltes renovacions i teoritzacions empreses per arquitectes com Antoni Gaudí o Lluís Domènech i Montaner. L'èxit del moviment es va intensificar a la fi de segle, quan va començar a obtenir algunes parcel·les de poder dins l'acadèmia cultural més establerta. Alguns d'ells, per exemple, van entrar en els Jocs Florals (Rusiñol, Maragall, Caselles) i van començar a mantenir revistes d'impacte i difusió notable: Luz (1897-98), Catalònia (1898-99) i Joventut (1900-06), en uns òrgans cada cop més polititzats i lligats a un ventall d'esquerres catalanistes que va anar a parar en part al grup d'El Poble Català.

Tot aquest moviment va defensar el lligam íntim entre pensament filosòfic i creació literària i artística⁹. En especial va assumir les reaccions individualistes enfront del positivisme i va mantenir estretes relacions amb l'antinaturalisme europeu. En aquell tombant del segle, hom va anar duent als ambients culturals barcelonins el simbolisme, el decadentisme, seguit més endavant d'una reacció vitalista que molt intensament van animar Joan Maragall o Joan Pérez Jorba.

L'impacte del 1898 no va ser, per tant, especialment significatiu, almenys en un determinat sentit i de manera estricta. Va incidir en un context ja creat des de feia temps. Aquell moviment va reclamar funcions capdavanteres per a l'intel·lectual, però això no anul·lava, ans al contrari, tot un seguit d'actituds populistes. Pintors i literats ja havien descobert l'estètica i la temàtica social, per exemple arran de l'impacte del teatre d'Ibsen el 1893 i les múltiples lectures que se'n van fer. Ambdues van ser retrobades amb força a la fi de segle en el teatre amb moltes obres d'èxit d'Ignasi Iglesias (per exemple Fructidor, el 1897) i del mateix Rusiñol. De forma paral·lela, una determinada pintura més estètica que comprensiva de temàtica social de part de Rusiñol i Casas va ser aprofundida pels integrants de la colla del safrà i sobretot per Isidre Nonell, els quals van assumir els motius vulgars per a la pintura i van passar a buscar paisatges i personatges en els espais suburbials de Sant Martí o Montjuïc. De manera més estricta, la realitat de la guerra i les seves repercussions van ser assumides per Ramon Casas amb el famós dibuix dels soldats tornant derrotats (el febrer de 1900) o Santiago Rusiñol amb l'obra L'heroe (l'abril del 1903).

La derivació més precisa de l'impacte del 1898 va sorgir amb l'inici d'un diàleg explícit entre alguns intel·lectuals d'un costat i l'altre de l'Ebre, des del reconeixement d'una realitat cultural diversa. És el cas paradigmàtic de les relacions epistolars de Pere Corominas i sobretot Maragall i Unamuno. És també el cas de les col·laboracions en revistes intel·lectuals a Madrid d'alguns catalans com per exemple Jaume Brossa en La Revista Blanca. És en definitiva en aquest punt que va esdevenir ben representatiu el famós crit d'Escolta Espanya... llançat per Joan Maragall.

De tota manera, existia ja des de molt abans i amb unes connotacions distintes un diàleg estret amb la intel·lectualitat que partia de la centralitat de l'Estat. L'esquerra liberal i el republicanisme no federal (La Publicidad, El Liberal, més endavant El Progreso) havien girat inevitablement els ulls cap al reformisme espanyol que partia de la tradició de la Institució de Lliure Ensenyament. Els seus referents eren revistes importants de Madrid com La España Moderna o la Revista

Contemporànea. En aquest marc es desenvolupà bona part d'un cientisme social que amb ambició va intentar de posar en marxa col·leccions ambicioses: la Biblioteca Moderna de Ciencias Sociales, que dirigien Alfredo Calderón i Santiago Valentí i Camps a partir de 1901, o la Biblioteca Sociològica Internacional a partir del 1904, que comptava amb el suport de Manuel Henrich, dirigent important del partit liberal i exalcalde de Barcelona, i la direcció del mateix Valentí Camp.

Epíleg: sobre dinamismes i moviments regeneracionistes

La societat barcelonina de tombant de segle, ara fa cent anys, era efervescent i plena de dinamismes contrastats i conflictes interns, de manera semblant al que succeïa a d'altres ciutats de la Mediterrània occidental en uns moments de revitalització llatina enfront del germanisme i el món anglosaxó. Es trobava –i molts n'eren conscients– en una situació transitòria cap a la formulació de noves codificacions i valors culturals i polítics. Les recerques afectaven la pràctica totalitat dels espais de la vida econòmica, política i social de la ciutat però el protagonisme –amb una major contundència que en les dècades anteriors– corresponia cada cop més a un emergent món de reflexions i activitats dels intel·lectuals, els professionals i els tècnics.

A vegades s'ha volgut presentar tot aquest dinamisme com un producte quasi exclusiu de la capacitat renovadora d'una part molt concreta i minoritària de tota aquesta generació de la fi de segle, en el fons la que va passar a dinamitzar la Lliga Regionalista, amb tota una sèrie de noms ben il·lustres com ara Prat de la Riba, Cambó, Duran i Ventosa, Verdaguer i Callís, etc. Al marge del fet que hom acostuma en aquest sentit a ser molt injust amb la realitat barcelonina del vuit-cents i excessivament magnànim amb els joves del nou-cents, el cert és que la realitat barcelonina era molt més complexa i no seguia en absolut un camí rectilini d'avenç catalanista conservador. Almenys cal tenir en compte al costat de la importància certa de la Lliga i la renovació de les maneres polítiques de la dreta el repte assumit per tot un altre sector que pretenia recollir la tradició de la cultura republicana popular, els diversos socialismes del vuit-cents i el mateix anarcosindicalisme per tal d'anar construint una nova cultura política socialdemòcrata. Més encara, es tracta també de no ignorar el manteniment com a forces polítiques també operatives del vell dinastisme d'afirmació espanyolista i, en una altra direcció, la presència de tot un liberalisme esquerrà de referències reformistes i regeneracionistes.

Una de les característiques més destacades de la Barcelona de la fi de segle va ser el continuum establert entre un món de militància obrera i d'associacionisme no oficial i una joventut intel·lectualitzada i messiànica. Els unien fets com l'autodidactisme i la importància donada a la cultura resistent i no establerta. Se'n derivava una cultura no oficial articulada a l'entorn d'una veritable munió de petites instàncies: revistes, diaris, empreses teatrals, grups editorials, tertúlies i penyes, petits centres i ateneus, etc. Era, aquella cultura, una cultura de grup. Els punts de recolzament eren en principi les penyes, afermades en una nova cultura del cafè. Aquells grups d'afinitat (per usar una denominació aplicada normalment als nuclis anarquistes) van ser la forma bàsica d'articulació de les militàncies culturals i polítiques més populars del moment. Va continuar ben activa, en aquest context, la diferenciació bàsica al voltant de la tradicional i vuitcentista polarització entre un pensament catòlic i un conservadorisme més o menys integrista per un costat i un lliurepensament, laïcisme i voluntat progressista per l'altre, per més que ara la voluntat d'afirmació catalanista s'estava convertint també en un punt de referència inexcusable tant en un costat com l'altre.

En aquell tombant de segle, amb renovacions i continuïtats, es produïren múltiples i intenses connexions amb els corrents de

pensament europeu (sobretot amb Nietzsche, Schopenhauer o Stirner), que havien estat abans eclipsades per l'impacte del positivisme evolucionista més determinista. Les renovacions van influir així de manera ben notable i en direccions distintes, tant en el camp del modernisme de Joventut i El Poble Català, que de fet assumia bona part de la tradició del catalanisme vuitcentista d'esquerres i del republicanisme federal, com pel costat de la modernització del pensament jurídic-social del conservadorisme (tot adaptant el tradicional historicisme organicista). Hi havia, però, també un focus de pensament entrelligat amb el reformisme espanyol de tradició krausista empès pel pes creixent dels republicanismes no federals, com és ara el salmeronià i el mateix llerrouisme. En fi, amb certes dosis d'epigonisme, l'anarquisme va semblar incorporar-se als debats de la cultura més professional i també va actuar en aquesta direcció de connexions i recuperacions europees.

De tota manera, i per acabar, cal tenir en compte que la crisi del 1898 va amagar en el cas barceloní de fet dues crisis. Una crisi política que aviat va començar a alterar el sistema polític de la ciutat i que va assolir més endavant la seva veritable plenitud a l'entorn del moviment de Solidaritat Catalana el 1907. Alhora, una crisi social d'efectes més retardats. Va ser creixent la fallida per a bona part del món popular del prestigi social de les forces benestants, cada cop més considerades com a simples forces egoistes. De manera semblant es va aguditzar el rebuig de l'exèrcit i el discurs militarista. Aquesta crisi potser menys visible era a la base de la profunda alteració dels paràmetres de la cultura política de les esquerres, una mica més tard, a partir del 1917-18, quan havia d'arribar l'esclat anarcosindicalista de la CNT. Tot plegat s'havia començat a gestar de manera certa també a començaments del segle i una mica abans, en els anys del dolor mut de la guerra colonial.